„Könyv az orosz nyelvről”

Székely Gábor

1979-ben a Gondolat kiadónál jelent meg Papp Ferenc *Könyv az orosz nyelvről* c. műve. A 476 számozott oldalt tartalmazó könyvet Páll Erna és Péter Mihály lektorálta. 1979-ben aspiránsként Papp Ferenc munkatársa, tanítványa voltam, és feladatként kaptam, hogy készítsem el a könyv tárgy- és névmutatójának első változatát. Az elsők között olvashattam tehát Papp Ferencnek azt a munkáját, amely tudományos ismeretterjesztő műnek tekinthető, hiszen a borító lapon ez olvasható: „A szerző kötetét szülőknek és diákoknak, nyelvtanulóknak és műfordítóknak, természettudományos és humán érdeklődésű olvasóknak szánja.” Tehát nem elsősorban nyelvészeknek, russzistáknak, szlavistáknak! Papp Ferenc ritkán írt tudományos ismeretterjesztő könyvet, cikket. Kétségtelen azonban, hogy ehhez is volt érzéke. Ezt bizonyítja a *Könyv az orosz nyelvről* c. mű hatása. Egy személyes élményt, és egy ugyancsak Nyíregyházához is kötődő tudományos, ismeretterjesztő mű keletkezését említem meg ezzel kapcsolatban.

Gyermekorvos ismerősöm nem sokkal a könyv megjelenése után azt kérdezte tőlem, nem tudnék-e szerezni egy példányt belőle. Szerencsére volt otthon két kötet. Az egyikkel mindjárt megajándékoztam a doktor urat, de azt is megkérdeztem tőle, miért érdeklődik e szakmájától oly’ messze álló mű iránt. Tudtam róla, hogy érdeklődésének nincs politikai jellegű indítéka. Kérdésemre azt válaszolta, hogy egyszerűen érdekli az orosz kultúra, és hallott ismerőseitől a könyv megjelenéséről. Nagyon dicsérték, ezért szeretné elolvasni.

A könyv — ismeretterjesztő jellege ellenére — felkeltette a nyelvészek érdeklődését is. Herczeg Gyula professzornak, az olasz nyelv és az olasz kultúra kiváló ismerőjének Papp Ferenc műve adott ötletet ahhoz, hogy megírja és kiadassa utolsó nagyobb lélegzetű munkáját, *A könyv az olasz nyelvről* c. kötetet.

Az említett konkrét tényeken kívül valószínűsíthető az is, hogy Papp Ferenc könyve sok-sok orosz szakos egyetemi és főiskolai hallgatónak nyújtott segítséget, és minden bizonnyal számosan olvasták olyanok is, akik „csak” érdeklődtek a benne leírtak iránt.

Papp Ferenc negyed századdal ezelőtt írta könyvét. Rengeteget változott a világ azóta. Mi jut eszünkbe, ha ma lapozzuk *A könyv az orosz nyelvről* c. kötetet? Mely’ fejezeteket kellene újra fogalmazni? Melyek azok a részek, amelyek maradandóaknak tűnnek, minden — valóban világtörténelmi jelentőségű — változás ellenére? A továbbiakban e kérdésekre próbálok meg válaszolni.

A bevezető fejezetek közül (*Az orosz nyelv rokonai, Az orosz nyelv mint a világnyelvek egyike*) nyilvánvalóan a második fejezet esetében gondolhatunk arra, hogy teljes átdolgozást igényelne, hiszen a Szovjetunió részeire bomlott. A volt Szovjetunión belül is csökkent az orosz nyelv közvetítő szerepe. Figyelemre méltó azonban, hogy Papp Ferenc becslései, sejtései akkor is nagyon reálisak voltak, amikor még illett kicsit túlbecsülni az orosz nyelv jelentőségét. Jelzi azt a tényt, hogy a Szovjetunió lakóinak száma a hetvenes évek második felében meghaladta a negyedmilliárdot, de mindjárt hozzáteszi, hogy az összlakosságnak „68–70 %-a úgyszólván tökéletesen tud oroszul” (16), tehát távolról sem mindenki. Az is érdekes megjegyzése, hogy ”…a Szovjetunió óriási nyelvtanuló ország; sokszor nem érdemes a nyugati kollégának oroszul erőlködnie, oly könnyedén beszél vele szovjet partnere az ő anyanyelvén, valamely hagyományosabb világnyelven” (18). Vessük egybe mindezt a mai adatokkal! Dr. Radványi Tamás *Globális nyelv-e az*

angol? c. cikkében (In: A Budapesti Gazdasági Főiskola Tudományos Évkönyve. Felelős szerkesztő dr. Majoros Pál. Kiadja a Budapesti Gazdasági Főiskola, 2001: 271–281) az oroszt a hatodik, illetve hetedik helyre sorolja a világ legnagyobb nyelvei között. Az első nyelvként oroszul beszélők számát 150–170 millióra becsüli. Első és második nyelvként — szerinte, illetve a hivatkozott becslések szerint — mintegy 288 millióan használják, hivatalos nyelvként pedig mintegy 270 millióan. Az oroszt megelőzi a kínai (mandarin), a hindi, az arab, a bengáli, de a nálunk hagyományos (európai) nagy nyelvek közül tulajdonképpen csak az angol és a spanyol. Ezek az adatok meglehetősen közel állnak Papp Ferenc adataihoz. Az oroszok idegen-nyelv tudásáról idézetteket is megerősíti a mai helyzet: A seremetyevói repülőtéren bárki elboldogul angol nyelvtudással. Ezeknek az adatoknak a tükrében akár azt is megállapíthatjuk, hogy a *Könyv* bevezető fejezetei ma is megállják helyüket, hiszen a nyelvrokonság alapvető tényei a legújabb kutatási eredmények szerint sem változtak, az orosz nyelv jelentőségével kapcsolatban leírtak — sok szempontbál — ma is helytállóak, tehát tulajdonképpen csak az utóbbi tizenöt év történelmi eseményeivel kellene kiegészíteni a könyvet.

Mégis érezhetjük az idő múlását! Huszonöt év alatt sokat fejlődött a tudomány.

A nyelvnek leggyakrabban használt válfaja a beszélt nyelv. Ennek ellenére a különböző nyelvek esetében korábban leginkább az irodalmi nyelvet írták le. Így volt ez az orosz nyelvvel kapcsolatban is. „Az orosz beszélt nyelv (разговорная речь) kutatása csak az utóbbi években indult meg erőteljesen. Máris egy kiváló monográfiánk van e területről (Zemszkaja 1973), más kollektívák is foglalkoznak e kérdéskörrel (Szaratov 1970).” — olvashatjuk Papp Ferenc könyvében. Huszonöt év alatt mind a Szovjetunióban, mind Magyarországon sok-sok értékes mű született az orosz beszélt nyelv vizsgálatával kapcsolatban. Csak azok nevét említem meg, akik a nyolcvanas, kilencvenes években jelentősebbet alkottak az orosz beszélt nyelv kutatása során: Laptyeva O.A., Smeljov D.N., Zemszkaja Je.A., Zsuravljov A.F., illetve Fábricz Károly, Péter Mihály, Répási Györgyné, Szalamin Edit. Papp Ferenc pontosan látta, hogy a beszélt nyelv vizsgálatára feltétlenül szükség van, ezért is említette meg az akkor legfrissebb eredményeket. Ma érdemes lenne összefoglalni mindazt, amit huszonöt év kutató munkája során a nyelvészek a beszélt nyelvről leírtak.

Papp Ferenc a *Курс современного русского языка* c. egyetemi tankönyvben (Budapest, Tankönyvkiadó, 1968) a generatív grammatika alapelveit követve írta le az orosz nyelv nyelvtanát. A *Könyv az orosz nyelvről* Szavak–2.: Ragozás, képzés, és Mondat, szöveg c. fejezetei (113–298) a Kursz alapján mutatják be a mai orosz nyelvet. A nyolcvanas és kilencvenes években mind a Szovjetunióban, Oroszországban, mind pedig Magyarországon jelentek meg orosz nyelvtanok. 1980-ban látott napvilágot Svedova és munkatársai szerkesztésében az új akadémiai nyelvtan, amelyet átdolgozott formában 1990-ben ismételten kiadtak.1983-ban Anyikina jelentetett meg alaktant (Аникина А.Б., Калинина И.К. *Современный русский язык. Морфология.* Изд-во МГУ, Москва). Magyarországon 1988-ban jelent meg Pete István alaktana, majd mondattana is, 1998-ban T. Molnár István orosz morfológiája. Mindezek a munkák más-más elméleti alapról kiindulva írják le az orosz nyelv nyelvtanát, gazdagítva a nyelvtudományt, segítve az orosz nyelv elsajátítását. A bőséges választási lehetőség ellenére azt mondhatjuk, hogy a mai olvasó is haszonnal lapozgathatja a *Könyv az orosz nyelvről* nyelvtannal foglalkozó fejezeteit. Talán még új kiadás esetén sem lenne érdemes átírni ezeket a részeket, mert akkor meg kellene törni az egységes belső logikai rendet, azt a szemléletmódot, amely a nyelvtani rendszer leírását minden részletében áthatja, és az említett művekkel együtt

minden érdeklődő számára segítséget nyújt ahhoz, hogy minél pontosabban megismerhesse az orosz nyelv rendszerét.

Papp Ferenc szívesen foglalkozott a gesztusokkal, a nyelvi illemszabályokkal. Könyvének *Megszólítás* c. fejezetében (438–442) szellemesen hasonlítja össze a korabeli orosz és magyar megszólítási formákat, rámutatva a nyelvi rendszer és a szokásrendszer különbségeiből adódó eltérésekre. Ezeket a szabályokat a politikai események olykor nagyon is direkt módon befolyásolják. „A társadalmi változások közvetlen nyelvi lecsapódásaként az 1917. november 10-én elfogadott dekrétum értelmében »Egyszer s mindenkorra megszűnt a *nemes,* a *kereskedő,* a *polgár* és a *paraszt* hivatalos rang, illetve megszólítás« (Dolmányos 1971, 178)" olvashatjuk Papp Ferenc könyvében (420). 1990-ben nyilván nem született ehhez hasonló dekrétum, de az is egyértelmű, hogy nem állt vissza az 1917 előtti helyzet sem. A XX. század utolsó évtizedének felgyorsult társadalmi, politikai változásai következtében azonban mind a megszólítási formák, mind pedig az egyéb nyelvi illemszabályok ismét gyökeresen megváltoztak. A nyelvi illemszabályokkal foglalkozó részek átdolgozása tehát egyértelműen szükséges feladat lenne.

A *Fejezetek az orosz irodalmi nyelv történetéből: az orosz nyelv nagy mesterei* c. fejezetben (387–431) Papp Ferenc az orosz és szovjet irodalom akkor legkiválóbbaknak tekintett képviselőinek nyelvét vizsgálja. Olyan mélységig, ami élvezhető a művelt, érdeklődő laikus számára is. A nyelvre vonatkozó megállapításai valószínűleg ma is helytállóak. A társadalmi változások után azonban nem minden író, költő teljesítményét ítélik meg úgy, ahogyan tették azt 1990 előtt. Puskin, Gogol, Lev Tolsztoj, Csehov neve ma sem cseng rosszul. Talán még Gorkij is megemlíthető a nagyok között, de Majakovszkij már meglehetős kételyeket támaszt, vagy emlékezzünk a Solohov körüli vitákra! Meg aztán hiányoznak az emigráns irodalom nagy képviselői. Ma az 1917 utáni, külföldön írt orosz nyelvű irodalom legszebb alkotásai a teljes orosz irodalom elismert részét képezik. Napjainkban tehát az emigráns költők írók nyelvének bemutatása is hálás feladat lehet.

E pár sor valóban csak arra szolgál, hogy egy kicsit emlékezzünk és gondoljunk az élet örök változására, és a változás keretei között meglévő maradandó értékekre. Papp Ferenc *Könyv az orosz nyelvről* c. művével maradandót alkotott. Változtatás nélkül is érdekes lehet a mai olvasó számára is, hiszen korhű dokumentum, vitathatatlan tényeket közlő ismeretterjesztő alkotás, és minden sora jellemző egy nagy formátumú tudós gondolatvilágára. Kiegészítve a legújabb kor eseményeire vonatkozó ismeretekkel ma is használható útikönyv lehet azok számára, akik szeretnének betekinteni az orosz világba. Átdolgozása, kiegészítése a mai kor szellemének megfelelően szép, de rendkívül nehéz feladat lenne.